Gemeente Amsterdam

Notitie over het Berlagebrug-ensemble
Datum: 5 april 2017
Auteur: [redacted]
Bezoekdatum: 28 maart 2017

Opmerking
De Berlagebrug is door Monumenten en Archeologie bezichtigd in het kader van vooroverleg. Het interieur van de bijbehorende boothuizen is niet bezocht.

Status
Rijksmonument
Objectnummer: 530055
Registeromschrijving: *zie bijlage.*

Stedenbouwkundige context
Het door H.P. Berlage ontworpen Plan Zuid, vastgesteld in 1917, bestaat uit een combinatie van monumentaal geprofileerde hoofdverkeerswegen die pleinen met elkaar verbinden, en schilderachtig vormgegeven, geknikte zijstraten. De woningbouwblokken aan weerszijden van de hoofdverkeerswegen hebben in de regel een hoogteaccent op de hoeken om hun functie als toegangspoorten te benadrukken. Dat is ook bij de Vrijheidslaan, oorspronkelijk Amstellaan, het geval. Zo vormt de in de as van de Vrijheidslaan gebouwde Berlagebrug samen met de kopbebouwing van de Vrijheidslaan een stedenbouwkundig geheel. De inrichting van de openbare ruimte voor de beide woningbouwblokken en de profilering van de Vrijheidslaan benadrukte die monumentale opzet indertijd nog eens. Na de oorlog, toen de verkeersdruk op de Amsteldijk toenam, is het verblijfskarakter van de westelijke aanlanding opgeofferd aan de functie van het verkeer. De symmetrie in aanleg van de beide plantsoenen is verdwenen.

Gebouwtype, bouwgeschiedenis in hoofdlijnen en waardering
Gebouwtype en bouwgeschiedenis in hoofdlijnen
Ensemble van een enkelvoudige basculebrug over de Amstel (Berlagebrug, brugnr. 423), een vaste brug over de monding van de Ringvaart in de Amstel (Schollenbrug, brugnr. 340) en een tweetal boothuizen aan weerszijden van de Amstel. De Berlagebrug telt in totaal vijf doorvaarten, waarbij de brugpijlers van de middelste (hoofd)doorvaart breder zijn uitgevoerd vanwege het opklapbare brugdek. In de breedste, westelijke pijler bevindt zich een kelder die plaats biedt aan het contragewicht en het bewegingswerk van het opklapbare brugdek. Deze zogeheten basculekelder is toegankelijk via een trappenhuis in het torenvormige brugwachtersverblijf, dat aan de noordzijde van de pijler is gesitueerd. Aan dezelfde zijde van de Berlagebrug zijn in de walmuren van zowel de Weesperzijde als Amsteldijk boothuizen met onder andere botenbergplaatsen, instructiebassins, kleedkamers en toiletten opgenomen, die via vaste buitentrappen zijn te bereiken. Het boothuis aan de Weesperzijde loopt door in het landhoofd van de Schollenbrug.

Het ensemble kwam tussen 1930-1933 tot stand naar ontwerp van H.P. Berlage en C. Biemond. De Berlagebrug werd op 28 mei 1932 officieel geopend, de Schollenbrug en de aangrenzende boothuizen werden ongeveer een jaar later opgeleverd. Rond 1939 werd de tramlijn van de Vrijheidslaan doorgetrokken naar het nieuwe Amstelstation, waarvoor bij de bouw van de brug al rails waren aangelegd. In 1953 werd op de kop van de westelijke aanlanding – waar H.P. Berlage reeds een paviljoen

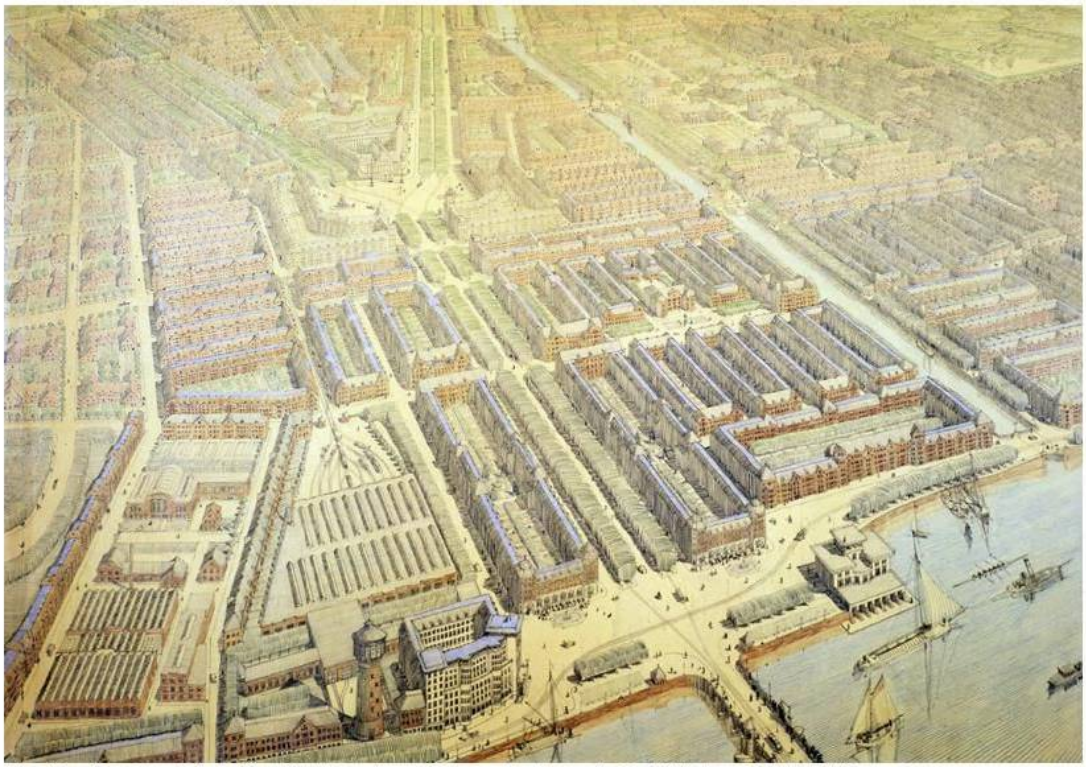
gedacht had – een door J.J. van der Linden ontworpen verenigingsgebouw opgetrokken voor de Studenten Roeivereniging Nereus. Omstreeks 1962-1964 werd de rijweg ten koste van de trottoirs twee meter verbreed, met als gevolg dat de lantaarnmasten verplaatst moesten worden. Ook verving men de originele afsluithekken door slagbomen. Daarvoor werden in totaal vier nieuwe masten bijgeplaatst en moesten twee oorspronkelijke exemplaren wijken. Vermoedelijk werd rond dezelfde tijd het bewegingswerk van de brug gemoderniseerd. Nadien kreeg het val zijn huidige stalen brugdek (omstreeks 1972-1974) en werden van de boothuizen diverse gevelinvullingen vernieuwd. Ook de bronzen taatsramen en deuren van het brugwachtershuisje werden vervangen. De deuren die naar de overhoekse balkons leidden, maakten daarbij plaats voor ramen met een gesloten borstwering. Vermoedelijk is tegelijkertijd het interieur van het brugwachtersverblijf op de eerste verdieping gemoderniseerd. Op de voornoemde wijzigingen na verkeert het ensemble van bruggen, boothuizen en walmuren in een bijzonder gave staat.

Waardering
Het ensemble is van hoge stedenbouwkundige en architectuurhistorische waarde. De hoofddraagconstructie is van hoge monumentale waarde. De historische interieuronderdelen van het brugwachtersverblijf, trappen inbegrepen, worden positief gewaardeerd. De later vervangen onderdelen zoals ramen en deuren zijn van indifferente waarde.

Bronnen en literatuur
Stadsarchief Amsterdam, Beeldbank
Stadsarchief Amsterdam, Centraal Tekeningenarchief
Stadsarchief Amsterdam, Kaarten Dienst der Publieke Werken en rechtsopvolgers schaal 1:1.000

[redacted], *Amsterdamse Bruggen 1910-1950*, Amsterdam 1983
[redacted], *Bruggen in Amsterdam. Infrastructurele ontwikkelingen en brugontwerpen 1850 tot 2010*, Utrecht 2010
[redacted], *Bruggen in Nederland 1800-1940. Beweegbare bruggen*, Utrecht 1999
[redacted], *Bruggenboek. Nummeringen, afmetingen, onderhouds- en bouwgegevens, enz. van de bruggen en sluizen van de dienst der Publieke Werken, de Nederlandse Spoorwegen e.a. liggende binnen en onder de jurisdictie der gemeente Amsterdam en enige aangrenzende gemeenten*, Amsterdam z.j.

Beeldmateriaal



Vogelvluchtperspectief van Plan Zuid (1915), met rechtsonder de zogeheten Zuiderbrug (SAA ANWS00299000001)



Publiek Werken-kaart 1:1000, 1912 (SAA)



Publiek Werken-kaart 1:1000, 1934 (SAA)



Publiek Werken-kaart 1:1000, 1948 (SAA)



Publiek Werken-kaart 1:1000, 1966 (SAA)



De Amstel in 1927, voor de bouw van de Berlagebrug. Links de voorganger van de huidige Schollenbrug en geheel rechts de ingang van de Vrijheidslaan (SAA OSIM00005005202)



De funderingspalen zijn schuin de grond in geheid en zwaluwstaartvormig bijgehakt, zodat ze na het storten van de betonvloer op trek belast zouden kunnen worden (SAA 010009009204)



De Berlagebrug in aanbouw, april 1931. Op deze luchtfoto is duidelijk zichtbaar dat de brug in de as van de Vrijheidslaan ligt (SAA A04139001120)



De basculekelder in aanbouw. Links de onderconstructie van de pennenbaan (SAA 010009009174)



De Berlagebrug tijdens de bouwwerkzaamheden in mei 1932. De Weesperzijde is op deze foto nog grotendeels onbebouwd (SAA A04139001158)



De bouwvakkers op de steiger plaatsen keramische tegels in de stalen kaders van de brugdekken (SAA 010009009202)



De voorganger van de huidige Schollenbrug in 1931. In het verschiet is het in aanbouw zijnde boothuis aan de Amsteldijk zichtbaar (SAA OSIM00005005294)



De Schollenbrug tijdens de bouwwerkzaamheden in juni 1933. Het rechter brugdeel werd eerst gebouwd en in gebruik genomen, om te voorkomen dat de Weesperzijde voor een langere tijd slecht bereikbaar zou zijn (OSIM00005005199)

Bijlage: Registeromschrijving

Inleiding
Ensemble van twee in 1931-1932 door H.P. Berlage in samenwerking met C. Biemond (dir. afd. bruggen Publieke Werken) gebouwde bruggen. In zakelijk expressionistische stijl ontworpen vlakke, stalen bruggen met kadewerken, botenloodsen en bedieningstoren. De gemeente Amsterdam gaf aan Berlage deze ere-opdracht, vandaar de naamgeving. De Berlagebrug over de Amstel (brug 423) fungeert als stadspoort, zowel te land als te water en is een belangrijk onderdeel van Berlages Tweede Plan Zuid. De Schollenbrug over de Ringvaart (brug 340) ligt aan de oostoever van de Amstel.
Het beeldhouwwerk door Hildo Krop stelt de genius van Amsterdam voor, de beschermgeest van de stad, die bij de Dam uit het water oprijst. De brug is 28 mei 1932 officieel in gebruik genomen.
N.B. De botenloodsen aan de Weesperzijde zijn na de Tweede Wereldoorlog herbouwd. Het ensemble is zowel in het stadsdeel ZuiderAmstel (brug 423) als in het stadsdeel Oost/Watergraafsmeer (brug 340) gelegen.

Omschrijving
Berlagebrug
De in oranje verblendstenen kruisverband gemetselde basculebrug is ruim 100 meter lang en 24 meter breed en bevat vijf doorvaarten met een vlak rijdek en een asymmetrisch, in het verlengde van een van de kelderpijlers, geplaatste bedieningstoren. Aansluitend op de brug zijn in de kades, botenhuizen opgenomen. Hekwerk, botenhuizen en lantaarnpalen vormen een integraal deel van het ontwerp. De overgangen van de brug naar het terras en de botenhuizen worden gemarkeerd door de gemetselde hoekblokken op de landhoofden breder te maken dan de gemetselde blokken op de brug zelf.
De vier brugpijlers zijn voorzien van een gemetselde bekleding van oranje verblendsteen met de constructieve onderdelen in Beiers graniet. Deze behandeling is ook toegepast in de aan beide kades (oost- en westkant) gelegen botenhuizen, de trappen hiernaar toe, en de overige bouwdelen. De botenhuizen aan de westkant zijn bereikbaar via trappen bij de brug over de Amstel en bij het verenigingsgebouw van de roeiclub. Onder de granieten lateien is een rij kantsteen gemetselde bakstenen geplaatst. De zijkanten van het wegdek boven de botenhuizen en die van de brug zelf zijn voorzien van vier rijen groen geglazuurde, vierkante tegels. De drempels van de botenhuizen zijn voorzien van vier rijen zwart geglazuurde tegels. De balustrade bestaat uit een rechthoekig, zwart smeedijzeren frame met rood geschilderde T-elementen en een groen koperen leuning. De balustrade maakt een hoek om de bedieningskasten. De bedieningstoren heeft een rechthoekige plattegrond met afgeschuinde hoeken en een hoger middendeel, geflankeerd door twee vlaggemasten. De toren staat op een verbrede pijler met terras. Vanuit de ingang op de brug is dit terras via een binnentrap te bereiken. Op het terras komt ook de deur van de basculekelder uit. De deuromlijstingen zijn in graniet uitgevoerd. Op de schuine hoeken bevinden zich vensters, eveneens in een zwaar aangezette granieten omlijsting. Op de verdieping hebben de afgeschuinde hoeken aan de kant van het wegdek een hekwerk op dezelfde manier vormgegeven als de balustrade en deuren. Aan de Amstelzijde omlopende vensters met koper beklede kozijnen. Aan de stadskant van de bedieningstoren is het beeld van 'Amsterdam' geplaatst. De platte daken hebben een decoratieve rand. De stalen lantaarns, op de brug alternerend in hoogte, met (dubbele) lamparmen, zijn uitgevoerd als opengewerkte obelisken, de staanders verbonden door stalen plaatjes met klinknagels. Deze lantaarnpalen lopen door over het terras aan de westoever. De trappen van het terras verlopen in hoogte naar de brug toe.

Schollenbrug
De Schollenbrug over de Ringvaart ligt in het verlengde van de oostelijke botenhuizen en telt één doorvaart. De landhoofden zijn voorzien van een in oranje verblendsteen gemetselde bekleding met de constructieve onderdelen in Beiers graniet, evenals de trappen naar een aanlegsteiger in de Amstel en in de kades van de Ringvaart, waarbij neuten, koppen en lateien in graniet zijn uitgevoerd. De rechthoekige gemetselde blokken zijn gelijk aan die op de overgang van de Berlagebrug naar de terrassen. Onder de granieten lateien is een rij kantsteen gemetselde bakstenen geplaatst. De zijkanten van het wegdek zijn voorzien van vier rijen groen geglazuurde, vierkante tegels. De balustrade bestaat uit een rechthoekig, zwart ijzeren frame met rood geschilderde T-elementen en een groen koperen leuning. De balustrades langs de Ringvaart, haaks op de

Amstel maken een dubbele hoek van negentig graden, om een hellingbaan. Aan de zuidkant bevindt zich één botenhuis als in de Berlagebrug.

Waardering
De Schollenbrug en de Berlagebrug en bijbehorende ensemble-onderdelen zijn van algemeen belang vanwege de cultuur- en architectuurhistorische waarde vanwege de bijzondere samenwerking tussen architect en ingenieur, de plaats in het oeuvre van H.P. Berlage, de kwaliteit van het ontwerp en de toegepaste materialen en kleuren. Het ensemble is stedenbouwkundig van algemeen belang vanwege de beeldbepalende ligging aan de Amstel en als monumentale stadspoort, over land en over water.